

Seminarium arrangerat den 4 november 2019 på temat "Hoten mot demokratin"

Seminariet genomfördes som ett panelsamtal under en halv dag i City Conference Centre i Stockholm.

I den ordning de inledde seminariet utgjordes panelen utgjordes av

Carl Sjöberg, Valmyndigheten

Göran Rosenberg; författare och journalist

Erik Åsard; professor emeritus i nordamerikastudier vid Uppsala universitet

Annika Ström Melin; journalist med inriktning på europeiska förhållanden

Olof Petersson; statsvetare

Moderator var justitierådet i Högsta förvaltningsdomstolen Thomas Bull

I seminariet deltog i övrigt ett drygt fyrtiotal personer.

Seminarier arrangerades av Stiftelsen Rättsstatens Vänner och finansierades av Torsten Söderbergs Stiftelse.

Paneldeltagarna inledde seminariet med var och en ett kort inledningsanförande därvid de talade under följande rubriker

Carl Sjöberg: Något om hoten mot de fria valen såsom myndigheten definierar dem.

Göran Rosenberg: När det offentliga samtalet tystnar. Medierna, rättsstaten och demokratin.

Erik Åsard: Högerpopulismen i Europa och USA.

Annika Ström Melin: Striden om rättsstatens principer i EU.

Olof Petersson: Svensk demokrati 100 år. Vad Händes?

Efter inledningsanförandena vidtog en diskussion under ledning av moderatorn i vilken också övriga seminariedeltagare inbjöds att medverka genom frågor och korta inlägg. Vid diskussionen förekom följande.

Carl Sjöberg ställde fråga till Olof Petersson om vad denne i sitt inledningsanförande menat med sitt påstående om att ett större ansvar för värnande av demokratin kommer att ställas på offentliga tjänstemän och på den ekonomiska myndighetsstyrningen. Denne svarade att skälen för detta är att värnandet av demokratin kräver långsiktighet medan riksdagens budgetbeslut avser endast ett år och inte binder kommande riksdagar. Det blir därför den politiska viljan som ger förutsättningar för långsiktighet, medan myndigheter och deras tjänstemän har ett långsiktigt uppdrag.

Olof Petersson ombad Göran Rosenberg att utveckla sitt resonemang i inledningsanförandet om att det offentliga samtalet skulle ha klingat av under sen tid med hänvisning till att detta för, exempelvis under 1920-talet, fördes i mindre, slutna grupper i vilka man talade sig samman om lösningar på problem som gällde samhället. Göran Rosenberg sade sig för sin del, i motsats till Olof Petersson, anse det vara en radikal skillnad numera i och med uppkomsten av sociala medier. Förr var man enligt honom tvungen att gå via olika grupperingar för att nå offentligheten vilket förutsatte en dialog, medan samtalet på sociala medier är enkelriktat. En konspiratorisk världsbild har visserligen funnits länge men den har, enligt Göran Rosenberg, understrukits när den förenklade retoriken kommit att gå genom de nya medierna. För sin del är han lika negativ till svenska medier som medier i andra länder.

Moderatorn frågade om Brexit kan föra med sig att det bildas ett starkt nationalistiskt block i EU. På detta svarade Annika Ström Melin att vi redan är där i och med att främst Ungern och Polen har full medverkan i EU:s regleringsapparat. Hon lade till att många annars skickliga populistiska och nationalistiska politiker, såsom exempelvis Matteo Salvini i Italien och förträdare för österrikiska högnationalister, visat sig inte hålla måttet när de har kommit i maktställning och därigenom tappat inflytande. Än så länge står de dock stabila i Ungern och Polen. Också Rumänien utgör ett problem på grund av utbredd korruption.

Med anledning av att Göran Rosenberg i sitt inledningsanförande talat om att bland annat den eventuellt stundande riksriktprocessen i USA kommer att bli en test på demokratins hållbarhet frågade Olof Petersson vad han menade med detta. Därvid utspann sig en dialog emellan i vilken Göran Rosenberg hävdade att ett problem förmodligen kommer att visa sig i att president Trump kommer att frias trots att han gjort sig skyldig till det som påstås och att en förljungen propaganda därigenom kommer att vinna och att överträdelser av konstitutionen kommer att godtas. Häremot invände Olof Petersson att om presidenten klarar sig genom en process så medför det inte slutet på demokratin eftersom tillvägagångssättet följer konstitutionen. Göran Rosenberg genmälde att presidenten för sin del påstår att det inte går rätt till. I denna diskussion förklarade Erik Åsard att han vill ge sitt stöd åt Olof Peterssons uppfattning och lade till att frågan gäller om de amerikanska institutionerna klarar av att hantera utfallet av en riksriktprocess, vilket inget talar för att de inte skall göra dock att skador på förtroendet kan bli en följd. Han fortsatte med att påpeka att president Trump i första hand bryter mot en uppträdningskod som säger hur en amerikansk president bör uppträda och bete sig, vilket kan vara besvärande men knappast hotar systemet. Moderatorn lade till att det amerikanska systemet har en parallellitet som gör att det federala systemet kan stärkas av den frihet att agera självständigt som delstaterna har.

På fråga till Carl Sjöberg om IT-säkerheten i de svenska valen med hänsyn till att Valmyndighetens hemsida låg nere under sammanräkningen av det senaste valet svarade denne att ordningen är god och att det hänger samman med att det är valsystemet som skall skyddas och att detta till uteslutande del är manuellt. Valmyndigheten har inget krav på sig att hålla en hemsida men har det som en serviceåtgärd. Den är dock helt frikopplad från själva valfunktionen som är hermetiskt tillsluten. På en fråga om erfarenheter av attacker mot valsystemet svarade han att få attacker mot de IT-system som förekommer har noterats beroende på att sådana attacker är förhållandevis lätta att spåra, medan det är mycket lättare att attackera själva valprocessen och då rikta sig mot politiker. Det är mycket svårare att spåra sådana attacker och sådana som går genom media.

Som exempel på politikerangrepp i samband med val pekade Annika Ström Melin på personligt inriktade anklagelser som riktades mot Emmanuel Macron i samband med det senaste franska presidentvalet och som var uppenbart falska. Då hans parti dementerade dem reagerade många media så att det antydde liggas något i dem. I övrigt kan om det franska valet noteras att

presidentens parti La République En Marche är mycket löst sammansatt av olika grupperingar skapade då tidigare etablerade partier mer eller mindre fallit samman, vilket visat sig när presidenten sökt genomföra det ambitiösa program han gick till val på och då mött kraftigt motstånd exempelvis av de gula västarna.

På ytterligare en fråga till Carl Sjöberg om det visade sig några försök till hackning i det senaste valet till Europaparlamentet blev svaret nekande såvitt avsåg själva valsystelet, dock att enskilda politiker hackades då det är enklare att hacka dem än systelet.

Bland övriga seminariedeltagare gjorde psykoterapeuten Rigmor Robèrt en anmärkning om bristen på respekterade risken för brist på tillit till institutionerna i det rättsliga systelet mot bakgrund av att stiftaren av Stiftelsen Rättsstatens Vänner professor Anders Agell trots avsevärd rättslig kompetens och stora ansträngningar inte förmådde skapa rättvisa i det så kallade styckmordsfallet i vilket han engagerade sig, vilket pekar på behovet av integritet hos och tillit till de rättsliga institutionerna. Till detta anmärkte Göran Rosenberg att det kan finnas en risk för att också rättsväsendet kan falla för opinioner, såsom i samband med den så kallade metoo-rörelsen, och att vi i varje fall lätt får en form av medialt rättsväsende som tveklöst gör det. Moderatoren att i den svenska domarkretsen görs stora ansträngningar för att stå emot detta.

En seminariedeltagare pekade på egen lång erfarenhet i egenskap av advokat av vårdnadstvister i vilka föräldrar inte sällan förtalar varandra med falska anklagelser för att skaffa sig själv rätt, vilket måste anses vara ett rättsstatligt dilemma. Samtidigt undrade han om inte behandlingen i riksdagen av Sverigedemokraterna kunde ses som diskriminering eller mobbning, mot vilket Olof Petersson invände med tanke på att partiet tillåts delta i utskottsarbetet som andra partier, liksom i den talmansrunda vilken föregick den senaste regeringsbildningen och att det är en helt annan sak att de, i det politiska spelet, inte getts inflytande i själva regeringsbildningen. Annorlunda var det när Kommunistpartiet länge inte tillåts delta i utskottsarbetet.

Erik Åsard fick frågan om i vilka situationer en politisk rörelse kunde anses vara populistisk och när och hur den kunde bli av med den stämpeln. Han svarade att detta är mycket svårt att ge ett exakt svar på men att han och medförfattaren Martin Gelin i sitt arbete rörande saken i boken Hotet mot demokratin angett vissa kriterier med vilka de undersökt partiprogram och ledande partiföreträdares sätt att presentera dessa program.

En seminariedeltagare sade sig ha ett intryck av att politiker förr mera än nu höll sig till den sak som vara föremål för behandling, medan det numera ofta görs påståenden rakt ut i luften. Detta fick ingen direkt kommentar av någon paneldeltagare.

På fråga om den omfattande invandringen utgör eller kan utgöra ett hot mot demokratin svarade Olof Petersson och Göran Rosenberg att så kan vara fallet om inte invandringen sker i ordnade former. I anslutning härtill ställdes frågan om det aktuella fallet då utvisningsbeslut riktats mot sex personer eftersom de anses utgöra hot mot rikets säkerhet – det vill säga i någon mening mot demokratin - men inte kunnat utvisas och i stället försatts på fri fot – på grund av skyddet för deras personer och därmed enligt en demokratisk skyddsregel – och hur denna konflikt står i överensstämmelse med skyddet av demokratin. Till det senare lade Annika Ström Melin att hon uppmärksammat mycket kraftiga opinionsyttringar mot förhållandet och att hon därför saknar ett forum i vilket en saklig information kan ges om sådana komplicerade rättsliga förhållanden för att medverka till att hyfsa debatten. Samtidigt skulle hon önska att politikerna tydligare anger gränserna och inte, som nu ofta är fallet, överlåter gränsdragningen till juristerna då det lätt blir enligt breda opinioner stelbenta lösningar. Hon menar att Sveriges Radio och Sveriges Television borde erbjuda sådana fora, vilka de inte gör i dag utan snarare medverkar till att förenklade bilder sprids. Göran

Rosenberg pekade på att lösningen borde ligga i att lagstiftningen ges en sådan utformning att de som hotar rikets säkerhet kan fällas för detta i brottmål såsom för demokratifarlig verksamhet. Flera paneldeltagare ansåg att en godtagbar lösning måste komma till stånd på fall som rörande de sex utvisade personerna men att, som Olof Petersson påpekade, förbudet mot retroaktiv lagstiftning kan ha betydelse just i det aktuella fallet.

Före detta chefsåklagare Bodil Borison hävdade, i den nyss beskrivna frågan om tilltron till de rättsliga institutionerna, att man måste skilja mellan de olika roller som spelas inom dessa, av vilka exempelvis domare och åklagare numera genomgår massmedial träning, och att det finns så många inbyggda kontrollstationer i det rättsliga systemet, inte minst företrädda av de offentliga försvararna liksom av att alternativa förklaringar till prövade handlingar i allt högre utsträckning vägs in, att risker för felaktigheter minimeras. Göran Rosenberg kommenterade detta med att vi helt visst har en gedigen rättsprocess men att samhällsklimatet likväl kan skapa problem med felaktiga mediabilder som följd vilka kan vara mycket svåra att tvätta bort sedan de fått fäste och blir till domar i de mediala domstolarna. Olof Petersson instämde i att det förekommer en form av mediala domstolar med denna funktion. Han pekade dock på att det förr, till skillnad från nu, inte fanns några motmedel när media slagit till och pekade som exempel det så kallade Rainerfallet.

I sitt inledningsanförande hade Göran Rosenberg hävdat att traditionella media delvis påverkas av sociala media. Ombedd att utveckla detta upplyste han om att det på alla större redaktioner finns väl synliga bildskärmar på vilka det sociala medieflödet följs och därigenom tillåts påverka. Han ondgjorde sig över att Pressombudsmannen på sen tid hade friat medier i vilka obekräftade uppgifter om personer presenterats därför att dementi omedelbart först in när uppgifterna visat sig vara felaktiga men oavsett dementi står uppgifterna kvar där de har getts digital spridning. I stället borde källkritiken kräva att publicitet inte sker förrän en uppgift är kontrollerad.

Psykologen och filosofie doktorn Lena Hellblom Sjögren tog som exempel på sådana svagheter i rättssystemet som utgör hot mot demokratin sina erfarenheter av att de sociala myndigheternas vårdnadsutredningar som läggs fram som underlag för domstolarnas beslut ofta bygger mera på vederbörande tjänstemäns egna preferenser än på fakta.

Psykologen Nils Wiklund med lång erfarenhet av bland annat vittnespsykologi pekade på fallet da Costa som exempel på att domstolar kunnat vara påverkade men lade till att han nu ser tydliga tecken på att påverkan mera direkt riktar sig mot lagstiftaren med den numera stoppade lagstiftningen om ungdomars könsbyte som exempel då osakliga argument varit nära att skapa en ytterst betänklig lagstiftning. Att påverka lagstiftaren är dock inget nytt, slog Olof Petersson fast men att det beredningssystem med exempelvis utredningar, remissbehandling och lagrådsbedömning som förekommer bör leda till att felaktigheter uppmärksammas och sällas bort. När detta system frångås kan problem uppstå.

Ordföranden i Stiftelsen Rättsstatens Vänner professor Minna Gräns erinrade sig att hon i sitt hemland Finland hört mycket, mera än i Sverige, om de så kallade trollfabriker för skapande och spridning av falsk information som finns ibland annat Ryssland och som syftar till att så splittring exempelvis i EU och skapa osäkerhet om vad som är sant och inte. Detta leder, som tydligt påpekats i Finland, till nödvändigheten av att vi alla tar på oss en källkritisk uppgift, vilket dock många gånger kan vara övermäktigt, varför hon efterlyser samhällets hjälp med detta. Härtill anförde Carl Sjöberg att detta var ett förhållande Valmyndigheten undersökte noga inför valet 2018 och nu tillsammans med andra myndigheter, som exempelvis MSB, arbetar för att åstadkomma ett "vaccin" som hjälper människor i gemen att bli källkritiska. I detta måste vi ta på oss att hjälpa varandra. Olof Petersson lade till att det av Minna Gräns upptagna förhållandet är av mycket stor vikt och att försök gör att

med hjälp av skolor, bibliotek och folkrörelser stärka källkritiken samt att försvarsberedningen kommer att se över det psykologiska försvaret. Han illustrerade det sagda med att lika väl som vi lär oss läsa måste vi lära oss att bli källkritiska. Annika Ström Melin pekade på att mycket görs inom EU i fråga om källkritik, dock att det lätt blir "fyrkantigt" och därför mindre bra när EU går till verket i sådana fall. Som ett sidordnat exempel nämnde hon att EU, när sammanhållningen av unionen skulle stärkas, fann på att idrott förbrödrar och därför verkade för att öppna idrottsutbyte med USA, varvid resultatet blev tävlingar i golf (!). Hon slog fast att det angrepp som görs på sanningen är skickligt gjorda och svåra att försvara sig mot.

Erik Åsard framhöll som ett allvarligt hot mot demokratin att i de länder han studerat särskilt – Ungern, Polen och USA - det finns två tongivande grupper av personer som över huvud taget inte kan tala med varandra. Detta och därmed oförmågan att finna gemensamma lösningar på uppkommande frågor är farligt, oroande och hotar demokratin.

Göran Rosenberg pekade på anomalin att Ungern och Polen med sina nuvarande ledningar allt mera söker sig till Putins Ryssland fast de borde minnas det förtryck som länderna tidigare utsatts för. Nationalisterna i de båda länderna följer emellertid Putins linje trots sina medlemskap i EU. I fråga om det pågående Brexit ville han som farligt för demokratin framhålla den utbredda användningen av slagord sådana som "get Brexit done" utan några som helst förklaringar av deras innebörd. Han instämde avslutningsvis i Annika Ström Melins tanke att det behövs någon som tar på sig att oberoende av sociala medier bevaka sanningen och att public service borde kunna göra detta. Public service gör dock inte detta i dag men bord ta på sig uppgiften.

Olof Petersson slog avslutningsvis fast att det farligaste hotet mot demokratin vore om vi alla trodde att några sådana hot inte existerar och slår oss till ro med detta.

Med utgångspunkt i det senast sagda rundade moderatorn av seminariet med konstaterande att det just av detta skäl är så viktigt att den diskussion som förts vid seminariet får komma fram.

Per-Ola Jansson